

JOSE IGNACIO ARANA, BIBLIOGRAFOA

Azkoitia, 1996-XII-20

Jose Antonio Arana Martija

Atzo bete ziren ehun urte Jose Ignacio Arana Irazusta Oñako jesuiten komentuan hil zenetik, eta gaur Azkoitian, 1838an jaio zen herrian eskaintzen diote jaioterriak eta Euskaltzaindiak mendeurreneko omenaldia. Euskal idazle, olerkari, hizkuntzalari eta historiagile izan zen azkoitiar handi honi dagokion biografia eta lanen ikerketa/azterketa azpeitiarra den Patxi Altuna euskaltzain adiskideari dagokio eta badakit hurbil izaten diren herri arteko lehiakeriak ez duela inolako eragin maltzurrik izango azpeitiarrarengandik azkoitiarrarengana, alde batetik Patxi Altunak ikerketetan duen seriotasuna ezagutzen dudalako eta bestetik bi herri horien bitartean Loiola dagoelako, jesuiten jatorria eta ardatza, non oinarritzen den, besteak beste, Altunak Aranarekiko aspaldidanik agertu duen estima, maitasun eta benerazioa. Izatez, bera izan zen mendeurren honen berri eman ziguna, zerbait egin behar zela etengabe eta fermuki gogorarazi diguna eta niri dagokidanetik mahai honetan eseri nauana.

Aita Jose Ignacio Arana historiagilea zela esan dut eta zerbait gehitu behar diot pertsonaiaren xehetasun honi: liburuzalea ere bazela. Gure gaurko omenduak, ñabardura honekin begiratuta, historia alorrean beste ikuspegi bat ere azaltzen digu, bibliografiarena, hain zuzen. Eta hau da nik ukituko dudana gaia, izenburuan esaten denez, Jose Ignacio Arana, bibliografoa. Aspaldidanik nerabilen eskuartean Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekako artxiboan datzan aita Aranaren eskuizkribu bat, hots, *Ensayo de una bibliografía bascongada*, argitaratu gabea. Baneukan gogoaz azterketa-gai honi behingoz eusteko eta hara non Patxi Altunak, gaurko ospakizunerako eskaria eta gomita eginaz, eman zidan parada nire aspaldiko asmoa betetzeko. Eta gaian sartu baino lehen egin dezadan adierazpen eta aitormen bat: Jose Ignacio Arana Irazusta azkoitiarra eta jesuita izan zela XIX. mendeko bibliograforik handienatarikoa.

Jose Ignacio Arana 1896.eko abenduaren 19an hil zenean, heriotzaren berri eman zuten orduko egunkari eta euskal kulturako aldizkari batzuk. Nola ez hainbat olerki eta idazlan argitaratu zizkion *Euskal Erria* aldizkariak. Baina beste aldizkari bat azpimarratu nahi nuke: datorren urteko urtarrilaren 3an beteko dira ehun urte R.M. Azkuek *Euskalzale* aldizkariaren lehen alea atera zutenetik. Ezagutzen zuen Azkuek aita Arana Bilbotik eta Oñatik elkarrigurutzatutako gutunetan ari izan baitziren euskararekiko eztabaidetan. 1896.eko

otsailaren 14ean igorri zion Aranak Azkueri *Arte métrica bascongada o tratado analítico de la versificación Euskara* izeneko eskuizkribua, 1872an prestatzen hasi zena (1). Beraz, aita Arana hil zenean aipatu aldizkarirako agindu zion Azkuek aita Felipe Zugatzaga Gallarzagoiitari nekrologia idatz zezala eta hala egin zuen jesuita honek eta Azkuek *Euskalzalen* argitaratu (2). Nekrologia honetaz baliatu naiz Jose Ignacio Arana bibliografoaren lana urteka eta tokika taiutzeko. Baina zerbait gehiago ematen digu Zugatzagaren idazlenak, hots, Jose Ignacio Aranaren bibliografia labur bat, beraz, berak argitaratutako liburu eta liburusken zerrenda, 1863tik 1896ra. Jon Bilbaoren *Eusko Bibliographian* askoz ere titulu gehiago agertzen diren arren, zazpi ematen dizkigu Zugatzagak Jon Bilbaok ematen ez dituenak:

1. "1863 *Corona poética* deritson liburuan, zazpi neurtitz. Barcelona, Escolá."
2. "1868 *Seminario Católico* deritson albistarian, neurtitz bi. Vitoria."
3. "1870 *Vidas de algunos claros varons guipuzcoanos de la Compañía de Jesús*. Tolosa, Modesto Gorosabel", 448 orr. 18,5 cm. Aita Zugatzagak dioenez, Ramon Garcia eta A. Lizargarate jesuitekin alkarturik erderaz egina (3).
4. "1875 *Catalogus RR.PP. Praepositorum Societatis Jesu*. Toulouse, Bonnal."
5. "1889 *Lo Gayter del Llobregat* deritsan liburuan euskaraz dagoena. Barcelona, S. Roviralta."
6. "1891 *Liberalkeria pekatua da*, Sarda jaunak egina euskeratua. Barcelona, La Hormiga de Oro."
7. "1893 *Gertaeraren oroimen betikorako* asten den izkuntza askotako liburuan euskarazkoa. Tirol, Austria."

Izenburu hautetaik aparte, Jon Bilbaok aipatzen ez dituen Aranaren idazlan oso batzuk ere ematen dizkigu Azkuek *Euskalzalen*:

8. "Done Iñigo Loiolatarraren jaiotza ta aurzaroa" (1897-7-29, 242).
9. "Guadalupeko Andra Mariari" (1899-9-14, 292-293) Klaudio Jauregi, Hondarribiko organistaren doinuarekin.

(1) ALTUNA, Patxi: "Tratado de métrica vasca (1872)". *Fontes Linguae Vasconum*, 1992, enero-abril, n.º 59, 119-165. ARANA, Jose Ignacio: "El amalauco y el amaseico o sobre el sonetillo y sonetos euskaros propios e improprios". *Euskal Erria*, 1883, VIII, 41-47.

(2) ZUGAZAGA: "Jesusen Lagundiko Aita Aranatar Jose Iñigo euskalzale argiaren bizibani laburra". *Euskalzale*, 1897, I, 229-230, 234, 253-254.

(3) ARANA, Jose Ignacio: Antoine d'Abbadieri gutuna, Zarautz, 1870-10-30. 500/600 orrialde izango dituela diotso. Urduñatik gutuna, 1871-4-8: Bidali dio Abbadieri liburua: Jon Bilbaok egile gabe ematen du, "por unos bienhechores" tituluari gehituz.

Sabino Arana eta Antonio Arginzoniz jaunekin batera *La Abeja* aldizkaria (1889-1890) kaleratu zuen Azkuek. Hemen ere (1890-1-2) Jon Bilbaok aipatzen ez duen Aranaren latinezko lan bat argitaratu zen: "In laudem praeclari Domini Petri Novia de Salcedo".

Bestalde, eta hauek ere ez dira Jon Bilbaoren *Eusko Bibliographian* agertzen, Jose Manterolak argitaratu zituen *Cancionero Basco* delakoan (1880-III, 270-297) Jose Ignacio Aranaren biografia laburra eta "Amarreko" eta "Zortziko" batzuez gain, "Dies irae" gipuzkerara itzulita (1867), "Juan Sebastian Elkano getariar jaunari mundua jira-biratzten. Euskal kanta" eta "Gurutzearen garaitupena euskaldunakin Nabas-en"

Jose Ignacio Aranarena ez den titulu bat ematen digu Jon Bilbaok, hots, Nicolas Jose Azara eta Perera jaunari zuzendutako omenaldi liburu baten agertzen den "Dialecto antiguo guipuzcoano" izeneko lana, 1856an Madrilén argitaratua, Aizkibel beste azkoitiar batena dena. Baina Aranarenak diren lanak —eta ez direnak— lerrokatzea eta aztertzea nire mahaikide den Patxi Altunari dagokio eta berari uztiko diot horren ardura. Ni, beraz, banoa nire zereginera.

Bibliografia eremuan sartu aurretik, Jose Ignacio Arana Zarautzen eta Urdunian bizi izan zen urteetako giro politikoa aipatu nahiko nuke, bere inguruan ibili ziren karlistek badute zerikusirik euskal bibliografiarekin eta. Azkoitian eta Azpeitian gertatutakoak emango ditut labur. Gai honetaz luze eta sakonago zerbait idazteko asmoa dut, ugarria baita bildu dudak dokumentazioa. Baina oraingoz bi karlista famatuak aipatuko ditut: Agustín Jauregi eta Jose Ignacio Aldalur.

Liberalen eskuetan zeuden orduko Diputazioa eta Batzar Nagusiak. *Registro de Juntas Particulares que esta M.N. y M.L. Provincia de Guipúzcoa ha celebrado en la M.N. y L. Villa de Tolosa los días 16 y 17 de mayo de 1872* (4) delakoan giroaren azalpen izugarria ematen da: 1869an hasitako matxinada ez zela politikoa esaten da klerikala baizik. Nazioak emandako erakundeen aurkako konspirazioa zela, apezek eragindakoa. 1870ean armekin altxatu ziren apezek, lasai jarraitzen dutela karguetan eta herbestera baziren ere, amnistiarekin itzuli direla salatzen da. Izena aipatu gabe, apezpikua zen Diego Mariano Alguacil jaunari atxekitzen diote errua eta Gobernuari Gasteizko Apezpikutzak kentzea eskatzen diote. Urte pare bat lehenago egin zen epaiketa batean kondenatuak izan ziren Pedro Aldalur, Azkoitiko parrokoa, Agustín Jauregi, Azpeitiko parrokoa eta beste batzuen artean Jose Ignacio Aldalur Azpeitiko organista. Agustín Jauregi Donostiako espetxean sartu zuten eta Aldalur anaiak ezin izan zituzten atxilotu herbestera menditik joanda zirelako. Epaietako paperean iheslari gisa agertzen dira.

(4) "Secretario Joaquin de Urreiztieta" agertzen da azalean, eta "Tolosa. En la Imprenta de la Provincia. 1872", 22 orr. 29,5 × 20 cm.

Lehendabizi Agustin Jauregirenak aipatuko ditut. Azpeitian 1870.eko abuztuaren 29an sortu zen matxinadaren errudino nagusitzat epaitu zuten. “La Azpeitiana” izeneko arma-fabrika baten egindako fusilak gorde zituela elizan (koruaren ganga eta zoruaren bitartean) eta soldadu karlistei banatu zieten salatu zitoten. Lau urtetik gorako kartzelara kondenatu zuten. Migel Dorronsoro Gipuzkoako Diputatu Nagusiak ziurtagiri bat eman zuen 1875.eko apirilaren 16an non Jauregiren aldeko beste argudio batzuen artean zera esaten zuen: Carlos V. eta Antonio Lizarraga karlisten Komandantearen kapeilaua izan zela, Diputazioaren aginduz dirua biltzen ibili zela ospitalean zauriturik zeudenei laguntza emateko, eta haurren hezkuntzarako Gipuzkoako batzordeburu izan zela. Eta azken kargu honekin lotuta dator Jauregik gure Aranarekin izan zuen harremana: Poyanetik idazten dio Jauregiri prest dagoela haurrentzat Euskal Gramatika idazteko eta Irazustaren *Doctrina*, dakarren euskara txarragatik, eskoletatik kentzeko eskatuz. Hau esaten dio 1875.eko abuztuaren 25ean idatzitako gutunean eta beste batzuetan gomendatzen dio Historia Sakratuaren testuliburu gisa Juan Antonio Ubillosen *Christau Doctriñ berri-ecarlea* (Tolosa, 1785) eta haurrei gizabidea irakasteko *Kristauaren Kortesiya*, bere ustez Cardaberazek idatzia. Donostian Euskal Katedra bat sortzeko ekintzetan Diputazioa zebilen garaian (1884) txosten bat bidali zuen Jose Ignacio Aranak: “De la primera sección o el euskera en las escuelas de instrucción primaria de Guipúzcoa” (5). Baina Agustin Jauregiren haria berriz harturik esan dezadan honako lan hau argitaratu zuela: *Albiste on bat urteoro berritzen dana... Barau Vigilia eta Bulda santuaren gañean* (1878) (6) Azkueren *Euskalzale* aldizkarian ere argitaratu zuen “Sasoiko fruta” lantxoia (7).

1870 urteko matxinadan nahasturik egon zen beste bat Jose Ignacio Aldalur Iriarte, azkoitiarra (1829-1890) eta Azpeitiko organista izan zen. Esanda dagoenez, 1870.eko epaiketan Iparraldera ihes eginda zegoen. Honek ere badu zerikusirik Jose Ignacio Aranarekin. Esan dezagun hasteko, Agustin Pascual Iturriagak (1778-1851) idatzi zuela orain ere kantatzen den San Ignacio-ren martxa edo ibilneurria. Honen gaztelaniazko itzulpena Jose Ignacio Aranak egin zuen. Baina Loiolako Inazioaren bizitzari eta pertsonariari hainbat lan eskaini zion jesuita hau ez zen horrekin konformatu. *San Ignacio-ren marcha berria* idatzi zuen 1872an, “Jose Ignacio Aldalur apaiz jaunak soñuz ipiñia” eta Azpeitiko P. Martinezen moldiztegian kaleratua (8). Aldalur musikuren bila joan zen berriz gure Jose Ignacio Arana 1886an beste S. *Inazioaren marcha berriya* idatzi zuenean, hau ere Azpeitian P. Martinezek argitaratua. Zortzi zortziko txikik osotzen dute martxa hau, lehena

(5) ECHEGARAY, Bonifacio de: “Vehículo lingüístico utilizado para la enseñanza en el País Vasco”. In: *Lucha de idiomas en Euzkadi y Europa*. Donostia, Euskaltzale, 1935.

(6) Madrid, Propaganda Católica, 1878, 31 orr. 14 cm. Gero *Euskal Erria*, 1885, XII, 175-178, 212-216, 252-254, 266-273.

(7) *Euskalzale*, 1897, 107.

(8) Gero *Euskal Erria*, 1882, 102, ortografia aldatuta. Gaztelaniazko testua Ramon Garcia-rena da.

koruarentzat egina eta beste zazpiak ahots bakarrarentzat. Inprimakiaren azpian azaltzen da ohar hau: “D. J.I. Aldalur jaunac soñu eder berrian jarriya”. Azkoitiar biak ondo konpontzen zirela politikan eta olerki/musikan dirudi. Dena den, 1886 urte berean eta zortziko handian, oraingoan, *Erregu-Kantak San Ignazio Loyolakoari* eskaini zizkion Jose Ignacio Aranak, doinurik gabe dirudienez (9). Bi urte lehenago beste *Aita San Inaziori Erreguzko kanta-choa* argitaratu zuen (10).

Jose Ignacio Aranaren bibliografia labur bat eman dut aurreko lerroetan, gehiena ezezaguna, eta bere inguruan zebiltzan adiskide karlistena. Baina adibide urriak dira. Bibliografo honen lan ugaria eman behar dut hurrengo lerroetan, ezezaguna, eskuizkributik moldiztegiara ez zuen eraman eta. Larramendik bere *Hiztegiaren* hitzaurrean eman zigunetik, Juan Mateo Zabalak gehitua (11) Julien Vinsonek 1891an eman zigun *Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque* liburura arte hainbat izan ziren euskal bibliografiaz aritu zirenak (12). Baina ez dut uste inork egin zuenik, garai hartan behintzat, Jose Ignacio Aranak egin zuen hainako lana. Vinsonena aparte utziz, Jon Bilbao eta gure Arana izan dira euskal bibliografo eta bibliozererik handienak. Kontua da beste guztiek argitara eman zituztela aztertutako bibliografiak eta Jose Ignacio Aranak ez zuela berea argitaratu eta hor geratu zela, inork ezagutu gabe, artxiboan ezkutatuta. Orain dagokigu, argitaratzen ez bada ere, horren berri emateko parada. Aitor dezagun Aranak ez zuela jarraitu latinezko esaera honek adierazi nahi duena: “parva propria magna; magna aliena parva” apaltasuna izan baitzen, nahiz eta guretzat mesedegarri izan ez, jesuita honen izaerako birtutea.

Duvoisinek Aranari 1874-10-22an idatzitako gutunean esaten zion Abbadiek zeukala euskal liburutegirik onena, garai hartan Bonapartek baino hobea. Abbadieren liburutegiaz eta liburuzaletasunaz bazekien zerbait Jose Ignacio Aranak. Parisko Bibliothèque Nationale-tik lortutako mikrofilmetan irakurri ditut Antoine d'Abbadieri idatzitako 50 gutun, 1869tik 1877 arte. Zarautztik idazten dio lehena 1869.eko urtarrilaren 7an eta azkena Poyanetik 1877.eko ekanaren 25ean. Bitartean Urduñatik, Baionatik eta Larbeytik idatzitakoak daude. Ez da posible hitzaldi honetan azaltzea Abbadieri ematen dizkion aipamen bibliografikoak eta igorri zizkion liburuen zerrendak. Ez eta geodesia eta arkeologiaz ematen dizkion berriak zeinetan agertzen den bibliografoa izatetik aparte beste zientzia batzuetan ere aditua zela Arana. Urduñako ikastetxean jarri zen laborategirako hainbat tresna eskatzen dizkio Abbadieri Parisera ida-

(9) *Euskal Erria*, 1886, XV, 209.

(10) *Euskal Erria*, 1884, XI, 68.

(11) ARANA MARTIJA, Jose Antonio: “Larramendi eta Bonaparteren mendeurrenetan, Juan Mateo Zabala gogoangari”. *Bilduma*, 1991, 5.zka. 137-147.

(12) Iturriza, Landazuri, Pierquin de Gembloux, Chaho, Abbadie, Brunet, Bonaparte, Rodriguez Ferrer, Michel, De la Fuente, Trueba, Manterola, Webster, Dodgson, Allendesalazar, Soralue.

tzitako gutunetan. Zientzia gizon gisa agertzen zaigu Jose Ignacio Arana gutundegi honetan. Baina bibliografia denez nire gaia, adibide bitxi batzuk azaltzera natorkizue. Zarautzen zegoenean hil zen 1869-2-20an Jose Antonio Uriarte eta honen heriotzaren berri ematen dio. Aranak Bonaparte ez zuela ondo ezagutzen ikusten dugu gutun berean, Abbadieri esaten baitio: "Duela 12-15 egun Napoleon-Lucienen bisita izan zuen Uriartek". Urte pare bat geroago, Urduñatik 1871-2-18an idatzitako gutunean Duvoisin, Intxauspe eta "Prince Napoleon"en liburuen berri eskatzen dio Abbadieri. Arraro samarra de Louis-Lucien izena zeukala Bonapartek ez jakitea. *Vidas de algunos claros varones guipuzcoanos de la Compañía de Jesús* liburua dela eta, ez dio esaten Arana bera dela egiletariko bat. Jon Bilbaok ere ez du egileen izenik aipatzen "por unos bienhechores" jartze baitu. Baina Zugatzagaren nekrologiatik dakigu Jose Ignacio Arana, Ramon Garcia eta A. Lizargarate izan zirela autoreak. Liburu honen atarian azaltzen da Modesto Gorosabelek argitaratu zuela Tolosan 1870ean. Baina ez zen urte horretan argitarapena bukatu. 1870-10-30eko gutunean esaten dio 500/600 orrialde izango dituela liburuak. Gero 1871-2-18koarekin batera igortzen dizkio lehen orrialde inprimatuak eta azkenik, 1871-4-8 datako gutunean jakinarazten dio igorri diola liburuak. Datu hauek ematen ditut oso arraroa delako liburu hori.

Galindezek egindako Ruth liburuaren itzulpenaz (13) argibide bat eman behar dut Jose Ignacio Aranaren eskutik. Bizkaiko Urduñatik idazten dizkio gutunak Abbadieri 1870.eko urritik hasita. Handik hurbil dauka Audio Bilborako bidean, eta Bonaparteren aginduz edo, eskatzen dio Abbadiek Aranari Audioko euskarari itzultzea Ruth-en Liburuak. Zarautzera opor sasoiari joanda, esaten dio Aranak Abbadieri "Laudion dagoela euskaldun on bat Ruth-en liburuak itzultzeko gai dena". Denok uste genuen Ignacio Galindez zela itzultzaile hau eta, egia esan, bera izan zen azkenean argitaratu gabe geratu zen liburu honen itzultzailea. Baina Aranak 1871.eko abuztuaren 22an aipatzen duena ez da Galindez, beste apez bat, Jose Larrea baizik. Honi itzulpena agindu zionetik urte bete baino gehiago iragan ondoren, 1872.eko azaroaren 30ean esaten dio Aranak Abbadieri Larreak ez duela astirik itzulpena egiteko eta beste apez bati agindu diola lan hau burutzea: Ignacio Galindez. Azaroan agindu eta Gabon aurretik bazebilen itzulpen lanetan. Itzulpen honen beste xehetasunak E. Knörrrek ematen dizkigu.

Arraroa badirudi ere ez zuen Aranak Bonaparterekin harremanik izan 1876 arte. Ordurako bost aldiz egonda zegoen Printzea Euskal Herrian baina 1869a baino lehen egin zituenez bost bidaiak, ez zuen Arana gaztea ezagutu. Sei urte geroago esaten dio Aranak Larbey-tik Abbadieri (1875-1-17) jaso duela Bonaparteren helbidea eta Printzeari helarazteko bidaltzen dizkio atera berri zituen hiru liburu: *Vidas de los claros varones guipuzcoanos de la Compañía de Jesús*

(13) KNÖRR, Endrike: "Otro texto de Llodio. El Libro de Ruth por Ignacio Galindez. 1872". In: *Symbolae Ludovico Mixelena septuagenario oblatae. Pars altera*. Vitoria, 1985, 1055-1062. Knörrrek irakurri ezin izan zituen bi hitzak bat dira: "dernierment".

(1870), *Ama Virgiña gucz garbi Concepciocoaren oficio laburra* (1872) eta *San Ignacio Loyolacoaren bicitza laburtua euskaraz eta gastelaniaz* (1872). Gero ausartzen da Bonaparteri zuzenean idazten eta Baionatik zuzentzen dio lehen gutuna 1876.eko urriaren 3an. Bonaparte eta Aranaren artean gurutzatutako gutundegia Patxi Altunak eman zigun (14). Handik zortzi hilabetera bukatuko du Aranak Abbadierekin gutundegia eta hasiko da Bonaparterekin gutunetan. Egia esan gaia ere guztiz aldatzen da, zeren eta Abbadierekin, gehien bat, euskal bibliografiako lanak erabiltzen zituen (100 liburutik gora aipatzen dira eta Bonaparterekin izandako harreman idatzietan hizkuntza, euskara, da gai nagusia). Dena den, eta noiz behinka, agertzen dira liburuen aipamen bibliografikoak. Eta bereziki Bonapartek 1876-12-4an idazten dion gutunean, horrekin batera bidaltzen baitizkio 38 liburu Printzeak argitaratuak. Arraroa dena da, liburu horietatik 14 baizik ez dituela Aranak Bibliografian aipatzen.

Irakurri eta idatzi dituen liburuak, batari eta besteari ematen dizkion erreferentzia bibliografikoak, bidaltzen dituen liburuak, beraiengandik jasotzen dituenak ez dira euskal bibliografia osotzeko erabilten dituen iturri bakarrak. Dakigunez, Salamancan egon zen 1857an, hogeitaz oraindik bete gabe zituellarik. Han ezagutuko zuen, behar bada, Gabriel de Henao jesuitak (1611-1704) argitaratu zuen *Averiguaciones de las antigüedades de Cantabria*, bertan bi tomotan 1689-1691an kaleratutako liburua. Carrion eta Loiolako komentuetan egon zen gero eta badirudi orduan hasi zela euskal bibliografia biltzen. “Je ne suis pas encore prêtre” diotso Abbadieri 1869ko gutun batean eta Zugatzagak dioskunez (eta honetaz Patxi Altunak zerbait gehiago esango digu) 1874ean eman zuen meza berria. Beraz, Loiolan, Zarautzen, Urduñan eta Poyanen bildu zituen lehen fitxa bibliografikoak, apeztu baino lehen. Ene ustez, 1872 urtea da Jose Ignacio Aranaren bibliografiarekiko urterik aipagarriena. Ordurako bizpahiru liburu argitaratuak zituen, *Arte métrica bascongada* urte horretan datatzen du eta hainbat idazle irakurri dituela ikusten da. Eta datu hau azpimarratu nahi nuke urte horretan: 1872.eko azaroan Abbadieri zera diotso:

“No es fácil una Bibliografía completa euskara según yo la considero, abrazando no sólo los escritos en bascuence sino todo lo relativo al país euskaro en cualquier lugar. Con todo, mucho servirán al efecto las noticias de las imprentas que ha habido y que hay en el país bascongado (como se ve en la Memoria de 1871 a 1872 con respecto a Bilbao) (15) principalmente en Pamplona, Vitoria, Tolosa, San Sebastián y Bayona, y aun tomando en cuenta las que hubo en Oñate, Azpeitia, Azcoitia, Vergara y otros pueblos; y para eso y más elevados fines sería utilísima una Academia Católico-Euskara que fuera un nuevo baluarte de la Religión verdadera, idioma, fueros y libertades patrias de la más antigua de las razas europeas.”

(14) ALTUNA, Patxi: “Bonaparte eta Aita Aranak elkarri egin kartak”. *Fontes Linguae Vasconum*, 1985, n.º 46, julio-diciembre, 305-341. orr.

(15) Jose Julio de la Fuentek argitaratutakoak, hain zuzen.

Hor dugu ba bibliografiarako beste iturria, hots, moldiztegiarena, eta bibliografiaren gaien aipamena: erlijioa, hizkuntza, fueroak eta azpimarratu beharko genukeen Aranaren abertzaletasuna (16).

Gabriel de Henaoren liburua aipatu dut. Eusebio Lopezek egin zuen Tolosan bigarren argitarapena 1895-1896 urteetan eta Jose Ignacio Aranak egin zizkion edizio honi hainbat eranskin. Historiografiarako ematen dituen datuetatik aparte, eranskin hauek azpimarratuko nituzke bibliografia zehatza aipatzen dutenak:

APENDICE IV. “Ilustraciones sobre la Historia de Guipúzcoa y sobre sus libertades y fueros”. Noticia bibliográfica de los principales historiadores de Guipúzcoa.

APENDICE V. “Ilustraciones al P. Hena en sus Preliminares de las Averiguaciones”. Noticias bibliográficas sobre la Santa Casa de Loyola.

APENDICE VI. “Sobre el monoteísmo y religión verdadera de los Cántabros y su primitiva lengua”. II Parte: Sobre la primitiva lengua española o ibérica de los Cántabros. Ilustración primera: Sobre las voces topográficas euskaras. Ilustración segunda: Reseña histórica de la literatura cántabra o bascongada.

APENDICE VII. “Historia del Patronato de Loyola e Iglesia Parroquial y ermitas de Azpeitia”.

Eranskin guztietan erreferentzia bibliografiko interesgarriak ematen baditu ere, VI. Eranskinen euskal literaturari buruzko atala da garrantzitsuena. 88-110 orrialdeetan biltzen dira ia 200 idazleen izenak. Endrike Knörrek igorri ditatal horretatik atera duen idazleen zerrenda eta eskertzen diot benetan. Baina askoz ere gehiago dira beste eranskinetan agertzen diren euskal bibliografiarako fitxak, ez euskal idazleenak bakarrik, euskal gaiak ukitzen dituztenenak baizik. Eta euskal idazleenak ere askoz ere gehiago dira orain aztertuko dugun Aranaren *Ensayo de una Bibliografía Bascongada* eskuizkribuan.

Azkenerako utzi dut lan honi dagokion azalpena. Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekan dagoen eskuizkribu originala da, 436 orrialde dituen, 21 × 13 zentimetrokoa. Gehiena Aranak idatzia da, baina badaude txertatuta, letra ezberdinetako orrialdeak, dirudenez laguntzaile batzuk Aranari bidaliak. Bibliografia honek 1.363 fitxa bibliografikoak ematen dizkigu, baina biltze lana dela ematen du, zeren eta lehen orrialdean gero erantsitako Sinopsis ez du jarraitzen. Azkuek 1896an argitaratutako *Proyecto de Ortografía* da azken fitxa. Beraz hil arte jarraitu zuen Aranak biltze lanean eta ez zuen astirik izan dena sinopsiaren arabera taiutzeko. Hau da Jose Ignacio Aranak asmatu zuen plana:

(16) Moldiztegien historiari buruz ikus: ARANA MARTIJA, Jose Antonio: “Euskal Herriko inprentaren historia”. *Uztaro*, 1994, 12, 37-53.

BIBLIOGRAFIA BASCONGADA
Plan del Tratado

Sinopsis sinopseos (sic) de la Bibliografía Bascongada

I.ª Parte: Bibliografía bascongada antigua (o hasta mediados del siglo XV o invención de la imprenta).

Disertación I: Sobre la Paleología Euskara o basco-cántabro-aquitana en sí misma considerada.

Disertación II: Sobre la Paleología Euskara con relación a otros países y lenguas antiguas y modernas.

Disertación III: Sobre la Ortografía Euskara o bascongada antigua y moderna.

Parte II.ª: Bibliografía bascongada moderna (o desde la invención de la imprenta (1440 a 1452) hasta nuestros días).

Disertación preliminar sobre esta segunda parte y sus Apéndices.

Sección I: Orden cronológico de los escritores y monumentos relativos al Euskara, la Euskaria y los Euskaros o Basco-Cántabro-Aquitanos.

Sección II: Orden alfabético-biográfico-crítico de escritores relativos al Bascuence, la Euskaria y los Basco-Cántabro-Aquitanos.

Sección III: Apéndices.

Baina, egitasmo hau betetzeko beste fitxa bildu arren, ezin izan zuen aurretiaz ikusitakoa bete. Kontuan izan dezagun 58 urterekin hil zela, urte gehiago bizitzeko eta fitxak taitzeko esperantzan. Beraz gordetzen dugun eskuizkribuan honako hamabi atal utzi zizkigun:

1. Orden alfabético cognominal de algunos autores clásicos del Bascuence en sus tres dialectos principales: bizcaino u occidental (16), guipuzcoano y navarro o central (24) y labort-suletino u oriental (20).
2. Algunas de las fuentes o repertorios para esta Bibliografía Bascongada.
3. Bibliografía Bascongada I con índices alfabético y cronológico. 377 fitxa.
4. Bibliografía Bascongada II con índices alfabético y cronológico. 222 fitxa.
5. Catálogo de libros para aprender el Euskara. 40 fitxa.

6. Cristau-icasbide eta jayera edo deboziyoraco liburutegi berezia euskerazkoa. Biblioteca selecta bascongada de libros de instrucción y devoción cristianas. Ez dirudi Aranak idatzitakoa denik. Azkena 1883koa. 48 fitxa.

7. Euskarazco liburu on batzuen izenak, edozein cristau gogo-onecoren pro(be)churaco, zeñac iracurgai eta gomutagai obeenetacoac baidira. 214 fitxa.

8. Comunicación del Sr. D. Roque de Eriz, segundo Diputado General de Guipúzcoa, al R.P. Ignacio de Arana sobre la entrega del Santuario y Colegio de Loyola a la Compañía de Jesús en 1856.

9. Bibliografía Euskara III con índice alfabético y cronológico. 314 fitxa.

10. Bibliografía Bascongada IV. 96 fitxa.

11. Bibliografía Euskara V: del V.P. Agustin Cardaveraz. 12 fitxa.

12. Bibliografía Euskara VI. 40 fitxa.

Ikusten denez, aldian-aldian egindako bibliografia da eta ez Jose Ignacio Aranak bakarrik burutua, laguntzaile batzuen letra desberdinak ere agertzen baitira, ez asko, egia esan.

Hitzaldi honetarako denbora mugatua izan dudanez, eta behar bada larregi zirikatuko nuen zuen pazientzia, ezin izan ditut eman nahi nituen beste xehe-tasun. Nahi duenak jarrai dezala ikerlana, unibertsitateko tesia betetzeko material haina daude Arana bibliografoaren inguruan eta. Hala biz.